

„ЕЗИЦИТЕ“ НА ЛИТЕРАТУРНАТА ТВОРБА

СРАВНЕНИЕ МЕЖДУ КИТАЙСКИ И БЪЛГАРСКИ ТРАДИЦИОННИ КУЛТУРНИ ФЕНОМЕНИ – ОСОБЕНОСТИ НА СВАТБЕНИТЕ ОБИЧАИ

Бин ЯН

Втори пекински университет за чужди езици, Китай

E-mail: yangbin@bisu.edu.cn

A COMPARISON BETWEEN CHINESE AND BULGARIAN TRADITIONAL CULTURAL PHENOMENA - FEATURES OF WEDDING CUSTOMS

Bin YANG

Beijing International Studies University, China

E-mail: yangbin@bisu.edu.cn

ABSTRACT: Marriage custom culture is about the thoughts, concepts and behaviors of marriage arising from the development of human history. It is a part of human culture, with obvious brand of the times. The marriage customs are not only a reflection of culture, but also a portrayal of social development. Every country and every nation in the world has its own unique marriage customs. The study of marriage customs is essentially the study of the phenomenon and the development process of the culture in various countries and nationalities. This article expounds the different views on the origin of marriage between China and Bulgaria, and finds out the similarities and differences in the traditional wedding rituals of the two countries through the comparison of customs and ceremonies such as proposing marriage, getting engaged, preparing for marriage, and holding weddings. Through a comparative study of the influence of the social hierarchy, patriarchy, and religious beliefs on the marriage customs of the two countries from a cultural perspective, it is concluded that the connotations of the marriage customs of the two countries are common, and the social and cultural differences between the two countries have caused them. The specific manifestations of marriage customs are different.

KEYWORDS: China, Bulgaria, traditional wedding cultural phenomena, traditional wedding customs

Увод

От древността сватбената обредност е свързана с едни от най-важните инициации (обреди на прехода), през които преминава зрелият човек. Бракът е важно събитие, което се отнася не само до личното щастие, но и до продължаването на рода, както и до стабилността и добруването на общността, затова всеки етнос или народност влага едни от най-съкровени ценности и схващания в своите сватбени обичаи и обреди. Колкото и да са традиционни и повтаряеми, те отразяват и промените в народопсихологията, вярванията, етиката и морала, естетическия вкус и т.н., вследствие на развитието на икономиката и обществените отношения през различните епохи. В България традиционната сватба започва от избора на *либе* измежду всички моми на възраст за женене. След това младите преминават през ритуалите на задиряне, сгледа, вричане и годеж, за да се стигне до официалната сватба. Китайската традиционна сватба също се характеризира със сложни ритуали – задирянето обаче е пропуснато, започва се със сгледа (сватуване), узнаване на името и на рождения ден на момата по Лунния календар, малък годеж, голям годеж, уточняване на сватбената дата, както и официалното провеждане на сватбата.

Китай е страна, която се състои официално от петдесет и шест етнически групи, доминирани исторически, демографски, политически и културно от ханската нация. Затова китайските сватбени обичаи и обреди се характеризират с голямо многообразие и специфики, присъщи на съответните етноси. В това изследване се има предвид основно сватбената обредност на етноса хан. В Китай учените се занимават и със съпоставянето на сватбените обичаи между китайските етнически малцинства, но тези техни изследвания не са толкова детайлни и систематични. Това може би има връзка със сложността на мултиетническото китайско общество, с териториалните и културните различия. Китайската социология придава

голямо значение на изучаването на брака. Свързаните с него изследвания от 80-те години на миналия век насам включват: проучване на различието на семейните проблеми в градовете и селата, въпросите за развода, сексуалната проблематика, качеството на брака и др. В България с всеотдайната работа на няколко поколения учени се формират по-зрели и завършени методи за систематично изследване на традиционните сватбени обичаи. Много добре се описват различните страни на комплекса от обредни действия, лицата и вещите (Иванова, 2014, с. 137 – 150). Правят се семантични анализи въз основа на сватбената обредност като социален, религиозен и културен феномен. Освен това особено внимание се отделя на художествената и ритуалната практика, както и на нейните символи и роли, свързани с женитбата (Иванова, 1984). Обобщават се характеристиките и разнообразието на обичаите в различните краища на България (Вакарелски, 1977, с. 475 – 489, Иванова, 1984). Правят се и задълбочени анализи на изследването на традиционните сватбени обичаи на теоретично и методологично ниво (Николова, 2009, с. 158 – 162). За разлика от българските изследователи, когато китайските учени съпоставят традиционните сватбени обичаи с тези в другите страни, те разглеждат китайската нация като едно цяло, не обръщайки сериозно внимание на етническите и регионалните характеристики. Същевременно поради езиковите ограничения българските и китайските учени не са правили системно проучване на традиционните брачни обичаи между двете страни. Съпоставянето на брачните обичаи в Китай и България може да даде не само възможност за по-задълбочено разбиране на двата народа, но и ще спомогне да осмислим универсалността и архаичността на тези обичаи.

1. Произход на брака

Под историческа еволюция на понятието за брак се разбира отношението на хората към брачната институция като елемент от техния социален опит в течение на милиони години. Началото на брака датира от първобитното общество. Първоначално той съществува, за да осигури нуждата от физически контакт между двата пола и (за да удовлетвори) нагона за възпроизводство. Има две разбираня за произхода на брака. Първото се отнася до историческата еволюция на понятието. Другото е библейско, митологическо.

1.1. Религиозното разбиране на брака в България

През първите векове на християнството се утвърждава разбирането, че бракът се основава единствено на взаимната любов според свободната воля на партньорите: съгласието поражда брака, в който партньорите узаконяват връзката си чрез църковен брак. Основният източник на информация за виждането на древната църква за брака е Библията. Според нея бракът е установен от самия Бог още в Рая. Първата брачна двойка е носител на висшата земна власт. Известна е библейската история за създаването на първия човек. Отначало е сътворен Адам, а след това от неговото ребро е създадена Ева. Въпреки че природата им е една и съща, те са две различни личности. След като създава първите хора, Господ им повелява да се множат. В първото семейство се осъществява триъгълникът *мъж – жена – дете*. Този триъгълник се постановява като първична човешка социална структура. В Библията се говори, че семейството е първата форма на Църквата – „малка църква”. Същевременно св. Йоан Златоуст го нарича „начало на държавата”.

Църквата и държавата не признават тайния, необявения и нерегистриран брак дори ако той се сключва с участието на свещеник. Така, за да бъде признат един брак за действителен, са необходими два фактора: субективен – съгласие между мъжа и жената, и обективен – бракът се узаконява пред обществото. За църквата бракът е тайнство, в което младоженците пристъпват доброволно в бракосъчетание и обещават тържествено пред свещеника и църквата да пазят съпружеската вярност. Като тайнство бракът е установен в Новия завет. Въпреки че брачният съюз е благословен от Бога, встъпването в брак не е задължително изискване на църквата към всички. В библейски времена бракът се е състоял от годеж в дома на годеницата и венчавка в дома на годеника. На годежа бащата на годеницата е давал благословията си, а на венчавката – бащата на годеника. Брачните тържества продължавали цяла седмица. Заключителният обред на венчаването се извършвал в края на годежната седмица.

1.2. Митологичното разбиране за брака в Китай

Хан е основен етнос в Китай с вековна история и блестяща култура. И до днес е запазено митологичното богатство на ханците. Съгласно народните приказки, създателят на брачната институция била богинята Нюва. Затова тя заема високо и свещено място в

китайската митология. Богинята се смята за прародителка на човечеството. В китайската митология две легенди за произхода на човечеството са свързани с нея.

Древната китайска книга „Фън Су Тон И“ („风俗通义“) разглежда въпроса за създаването на човека (Zonghao Bao, 2004, p. 197). Когато се появили небето и земята, Нюва сътворила мъже и жени. Тя направила човека от глина, духнала върху него и по този начин му дала живот. Процесът на сътворяване на човека обаче се оказал труден, затова Нюва се почувствала уморена. Тя започнала да маха с камшик, за да падне от него калта. Когато калните късове падали на земята, те се превръщали в още човечи. Съгласно легендата повечето хора са сътворени по такъв начин, т.е. човеците били направени от глина и от парчета кал, затова и в човешкото общество има богати и бедни. Трябва да се отбележи, че между китайските и библейските антропогенни митове има съществена разлика. Нюва е богиня, която се явява като майка и творец на човечество, т.е. историята за сътворението следва да се отнесе към началната фаза на първобитното общество, когато детето познава само майка си, но не знае кой е негов баща. На второ място, хората, сътворени от Нюва, не са йерархизирани по пол. Мъжете и жените са равни по обществено положение. Според легендата класовото разделение между хората се дължи на спецификата на сътворителния материал: това, че едни са от глина, а други от кал. В християнството обаче Ева е сътворена от реброто на Адам. Така че може да се каже, че има съществена разлика между християнската и китайската версия за сътворението на мъжа и жената.

В Китай е добре позната легендата за брака на Нюва и Фуси. Според книгата „Шан Хай Дзин“ („山海经“), когато възникнали небето и земята, съществували само Нюва и Фуси. Те били брат и сестра. Имали желание да сключат брак, но се срамували от това. Затова се молили на бога. Ако зората и залезът, както и облаците, се съберат заедно, това би било знак, че богът позволява брака между Нюва и Фуси. Ако облаците и зората изчезнат, това би значило, че бог е против. След молитвата им облаците и зората се събрали и братът и сестрата станали съпрузи. Разказът за брака между Фуси и Нюва първоначално се появява в „Ду И Джъ“ („独异“), създаден от Ли Жон по време на династията Тан. В различните версии на легендите описанията за естествената и социалната среда са почти еднакви – след потопа или сушата нямало (никого) /по/на света, освен Фуси и Нюва като брат и сестра. Поради това богът упълномощил двамата да сключат брак с цел възпроизводството на човечеството. Ето защо Фуси и Нюва се наричат създатели на брачната система в китайската легенда (Ming-an Qu, 2020, p.153 – 161). Според някои литературни произведения формирането на такъв вид брак е свързано с древната китайска идея за Ин-Ян и културата на Пътя на коприната (Tongsheng Zhang, 2021, p. 1 – 7).

2. Българските и китайските традиционни сватбени обреди и обичаи в сравнителен план

2.1 Предсватбени обреди

2.1.1 Избор на съпруга

В България основният поминък в миналото е бил земеделието, а собствеността върху земята е принадлежала на бащата, така че синът е в голяма степен подчинен на своя баща. Ролята на родителите при избора на съпруга е решаваща. Синът безпрекословно изпълнява бащината си воля. От средата на XIX век до началните десетилетия на XX век процесът за избор на съпруга претърпява значително развитие. Ролята на личните чувства се повишава и възможностите за самостоятелен и независим съпругески избор значително нарастват. Самият избор не е основан единствено на икономическите семейни интереси нито в България, нито в Китай. Родителите и родовете на младите играят голяма роля. Престижът на рода, както и личните качества на момата са от особено значение. Необходимите условия за идеален брак са двете семейства да имат добро име и да са равни по имотност, а младите да са „лика-прилика“ (Juanjuan Yue, 2004, p.18). Освен това сватбеният избор се обуславя от още няколко условия. Забраната за инцест е решаваща. Традицията не позволява сключването на брак между родственици до трето поколение включително. Не само в България, но и в Китай правото на избор принадлежи на момъка и неговото семейство, а моминото семейство е пасивна страна. Основната разлика е, че в България младите имат възможност да се опознават по време на

колективната работа и селските празници, което създава благоприятни условия за взаимното общуване и появата на чувства помежду им (Иванова, 1984, с. 18 – 20). А подобно поведение рядко се наблюдава в китайското феодалното общество. В сравнение с българската традиционна култура китайската е по-консервативна. В Древен Китай на младите е забранено да имат преки връзки преди брака. Именно поради това в древността бракът не само се смята за верига, ограничаваща свободата на жените, но и за гробница, унищожаваща щастието им. Омъжените жени често се появяват в китайските класически литературни произведения като трагични образи.

2.1.2 Либене

Съгласно българската традиция любовните връзки се установяват чрез своеобразна и устойчива форма – напиване на водата, вземане на китката на момата, хващане под или за ръка на избраницата на хорото и др., действия, чрез които момата може да изразява съгласие за евентуални бъдещи отношения или отсъствие на такова. По този начин младите показват на всички, че се обичат. Любовта на младите е призната, когато по седемките хората започват да ги припяват. Пяят къси песни, в които имената им се свързват. След това младите встъпват в периода на т. нар. *либене*. Обикновено периодът на либенето продължава до започването на сватбения сезон и по традиция не трае повече от година. Ако в това време момковото семейство не изпрати сватовници и не постигне някаква конкретна уговорка за брак с моминското семейство, момата се смята за свободна. Тя може да установи нови връзки. Това не пречи на доброто ѝ име.

При китайските сватбени обичаи липсват периодът на либенето и предбрачните контакти на младите. Под влиянието на строгия феодален строй, без съгласието на родителите си момата не може да излезе извън къщи сама, както и да се види с момъка, без да е придружена, за да се гарантира доброто и чистото ѝ име. Не само в България, но и в Китай е живо вярването, че невествената невеста носи нещастие на семейството. Поради това опазването на момата „чиста“ означава бъдещото благоденствие на двамата млади.

2.1.3 Сгледа

След като изборът е направен, родителите на момъка предприемат първите стъпки за уговаряне на брака. И в България, и в Китай, когато момата е от друго село, друга махала или пък момковите родители не познават добре семейството ѝ и не знаят дали момата е „уредна“ и „къшовница“, те изпращат сгледници в дома на момата, за да се разучи нейното семейство и да се узнае дали има възможност да се сключи брак.

2.1.4 Сватуване

И в България, и в Китай след сгледата, при условие че двете семейства имат интерес, сгледниците могат да пристъпят към сватуване. Сватуването е първият от истинските предсватбени обичаи. По същество то представлява израз на съгласие за брак на двете семейства. Времето за сватуването не е точно определено от обичая. То се избира от близките и помощниците на момъка. Не само в България, но и в Китай сватовниците трябва да са с живи родители и да не са във втори брак. Сватовниците в България обикновено са възрастни мъже, роднини на момъка – уважавани и сладкодумни. Интересно е, че при българското сватуване сватовниците са длъжни да дадат знак, за да може родителите да разберат целта на посещенията им. У българите за такъв знак се приема разравянето и стъкването на огъня. На такава практика се приписва магическо значение. Обикновено сватовците се представят за търговци, които търсят да купят младо женско животно или птица, за да търсят еш за него. При това използват случая да похвалят иносказателно семейството на момъка. В този случай сватовците са ловци и заплашват да грабнат женското животно от домакините. Като символ на младата брачна двойка единствено образите на сокола и соколицата влизат по-трайно във фолклора. При сватуването се проявяват драматичните елементи на сватбата. То е тайно, защото не се знае какъв е отговорът на моминото семейство. За разлика от българския обичай, в Древен Китай сватовник е специална женска професия, обикновено се упражнява от жена на средна или в напреднала възраст. Сватовниците играят важна роля при сключването на брак. Те са гаранция не само за идентичността, статута и престижа на момковото и моминото семейство, но и за целомъдрието на момата. В древните китайски поезии, опери и романи може да се прочетат много описания за функциите или образите на сватовниците. Например в създаденото през периода на Воюващите царства класическо произведение – „Гуан Зъ“

(“管子”) – се посочва, че сключването на бракове само чрез сватовници отговаря на етичните норми, в противен случай трябва да се презира. Сватуването се регламентира от строги правила. При посещението сватовницата трябва да носи дива гъска. Като атрибут на сватуването тя символизира щастливия и хармоничния брак. Освен това, момковото семейство принася дарове, които биват благословени.

При посещението на сватовниците у дома на момата по принцип родителите ѝ не изразяват съгласието си пряко, веднага и изведнъж. Дори ако бъдат съгласни на предложението за брак, те не бързат да отговорят. След няколко питання и уклончиви отговори бащата на момата изразява своето мнение. Дори и да даде положителен отговор, родителите питат и момата за нейното съгласие. Ако тя е съгласна, ще налее вино или ракия на сватовниците. По традиция в Китай има още един специален предбрачен обред – узнаване на името и на рождения ден на момата по лунния календар (Juanjuan Yue, 2004, p. 54). В древността името на момата обикновено не се разкрива на непознатия. Чак при вече налична уговорка за брак то се съобщава на момковото семейство. По нормите на обичайното право доверяването и узнаването на името имат особено важно значение. Това не само се отнася до табу, но и косвено показва, че положението на жената в социалната йерархия е по-ниско. Чрез гадаене, свързано с името и рождения ден на момата, момковото семейство може да разбере дали сключването на брака с моминото семейство би донесло нещастие. Ако резултатът от гадаенето е лош, момковата страна ще се откаже да се сроди с момината. Ясно е, че гадаенето играе важна роля в осъществяването на брака. Тъй като суеверията са дълбоко проникнали в китайската традиционна култура, сватбените обичаи необходимо и тясно се свързват с гадателните практики.

2.1.5 Годежни обреди

Годежът заема важно място в традиционните сватбени обичаи. Той поставя началото на новото семейство, подготвя отделянето на двамата млади от семействата на техните родители. Той има и за двете страни юридическата сила на устния договор. Когато която и да е страна развали годежа, тя носи отговорност и понася морални и материални щети. Обикновено виновната страна връща получените дарове, а не получава обратно онези, които е дала, плаща глоба и др. Целта на годежа е да официализира обявеното съгласие на двете семейства да се сродят чрез брака на младите. В България годежът още е наричан *главеж* (в Тракия), *тъкмеж* (Западна България), *менеж* (Източна България), *зипив*, *углава* (Западна България), *даване на нишан*, *удворяне* (Тракия), *тритвърдък* (Врачанско), *обумки* (Панагюрско) (Вакарелски, 1977, с. 476). Годежът има две степени. Първата е малкият годеж, известен с названията *малък главеш*, *нишан*, *белег*, *сговори* (Иванова, 2014, с. 141). Втората е голям годеж (*голям нишан*, *китка*) (Иванова, 2014, с. 141). Основният обред на малкия годеж е размяната на нишани. Нишан е китката от свежи или сухи цветя със зелено растение, нечетен брой златни или сребърни монети, които са вързани с червен конец (Иванова, 2014, с. 141). Когато момата приема предложението на момъка, целува ръка и приема нишан за сватбата. В отговор тя дарява момъка с нишан. След малкия годеж момата и момъкът стават „половин годеници“. Оттогава двамата трябва да спазват уговорката за брак. Най-важният момент от големия годеж е да се уговорят кога ще бъде сватбата, какви подаръци ще се приготвят за момината страна и т.н. На големия годеж обикновено се заплаща бащино право, известно с названията *прид* (Иванова, 2014, с. 142) *баба-хакъ*, *агарлък* (Иванова, 1984, с. 36). За ден на годежа се избира неделя или някой празник. Годежите се придружават от музика и гощавка.

В Китай след гадаенето за името и рождения ден на момата сключването на брака встъпва в същинската си фаза. Всяка страна отделно записва видовете и количеството на приготвените от нея дарове на специален лист, като го подписва. Сватовниците се изпращат у момата от момковото семейство, за да разменят списъците за даровете между двете страни. Големият годеж е много важен. След него младите стават същински годеници. На него основният обред е поднасянето на даровете на моминското семейство, в това число определена сума пари, сребърни и златни накити, тъкани.

В сравнение с китайския, българският голям годеж е по-тържествен и по-оживен. Обредите му повтарят тези от малкия и са съпроводени с повече музика, песни и игри. Големият годеж е наситен с празнична атмосфера. На него се изпълнява обредът, наречен „ломене на питата“. Разчупването на питата се осмисля като символ на отделянето на младите

от родните им семейства, а същевременно и като тяхно единение, защото двамата отхапват от едно и също парче. На големия годеж се слага обилна трапеза. За него се кани по-голямата част от момковия род, повечето от съседите и приятелите. Подаръкът „нишан“ е по-голям, отколкото на малкия годеж. След големия годеж, когато годениците се появят на обществени места или на гости при родственици, те се обличат празнично и годеницата винаги носи годенишкия наниз (Иванова, 1984, с. 39). Докато продължава годежът, поведението на годениците по време на хорото, тлаките, седенките търпи редица ограничения. В Родопите не се позволява на годениците да отидат на хоро без съгласието на роднините (Иванова, 1984, с. 41). Въпреки че има известна степен на ограничения, за общоприето се смята гостуването на годеника у годеницата. У българите в предсватбения цикъл от обичаи има прощални вечери, наричани „вечерници“ – една у годеника и една у годеницата, а понякога и една обща за двамата, които символизират разделяне с моминството и ергенството. За разлика от българските, в китайските сватбени обичаи рядко се наблюдава споменатият обичай. По традиция на младите е забранено каквото и да е общуване и всякаква среща преди сватбата - преди сватуването дори е забранена, а момъкът и момата никога не са се виждали. По време на феодалното общество в Китай бракът е като залагане – никой не възлага очаквания и надежда на него.

2.2 Сватбени предмети и обреди

По нормите на българското обичайното право традиционната сватба продължава около седмица, а в Китай само един ден. В началото на сватбата съществува разнообразие, което зависи от традицията в различните области на страната. В по-голямата част същинската сватба започва с обредите, съсредоточени около *засевки* (Генчев, 1985, с. 179), т.е. приготвянето на обредни хлябове. Засевките, наричани *месене, квас, меденик* (Вакарелски, 1977, с. 477), стават и в дома на годеника, и в този на годеницата. Пресяването на брашното и замесването на тестото са съпроводени с песни. По традиция сватбеното знаме, кумовото дръвце и обредните хлябове са основни сватбени реквизити. Сватбеното знаме, известно с названия „*байрак, прятор и уруглица*“ (Иванова, 2014, с. 145), се прави от моми с живи родители или жени, омъжени, но от „цели къщи“. Знамето на младоженеца е червено, а на невестата е бяло. На него се поставя червена или варакосана ябълка – знак на брака и плодородието (Иванова, 2014, с. 145). Кумовото дръвце е познато навред у българите. Названията му са твърде разнообразни като *дъб, лъб, канеска* (Иванова, 1984, с. 64) и др. Кумовото дръвце винаги се прави преди тръгването на сватите за невестата. Прибулването на невестата заема важно място в сватбените обреди. Булото също е наричано *превез, прекрив, дувак* (Иванова, 1984, с. 95) и др. В по-далечно минало и в Китай се е използвало червеното було, което предпазва младоженката от зли сили и е знак на невестата.

В сравнение с българските китайските вещи, които се правят специално за сватбата, са по-малко. Множество реквизити временно получават обредна функция, а след сватбата се използват в ежедневието. Преди да се употребят обредно, обикновено тези предмети се подлагат на магическо очистване. Понякога материалът и дори времето на направата им имат особено значение. Не само в Китай, но и в България най-голяма е групата на предметите от покъщнината. Когато се използват за сватбата, те трябва да отговарят на някои изисквания: да са нови, неупотребявани или употребявани в къща, в която съпрузите са в първи брак и в която няма скоро починал член от семейството и т.н. Вземането на невестата е един от най-важните сватбени обреди. По нормите на българското обичайно право сватите не може да минат по пътя, по който се връщат, защото вярват, че невестата ще овдолее и ще се върне при родителите си (Иванова, 1984, с. 87). Сватбеното шествие е придружено от много шум и музика. Не само в България, но и в Китай, когато сватите пристигнат до вратата на моминия дом, трябва да плащат, за да бъдат допуснати да влязат. При прощаването на невестата с родителите ѝ атмосферата е толкова тъжна, като че невестата не е на сватба, а на погребение (Иванова, 1984, с. 107). Почти всички плачат. В Китай, както и в отделни места в България, има специален обреден плач.

По китайска традиция, преди да влезе в дома на младоженеца, невестиният стол носилка най-напред се спира извън вратата за известно време, за да стане невестата по-послушна и по-търпелива след брака. Столът носилка е специфично китайско транспортно средство, което се използва в ежедневието на богатите. Обикновено той се вдига на рамо от четирима души. При вземането на невестата на него се придава сватбена обредна функция.

Булчинският стол носилка трябва да се украси с червена украса заради митологичното значение на цвета и за да се подчертае празничната и радостна атмосфера. Обикновено на върха му се връзва червено платно. На прозорците му се залепват два червени листа, на които е изписан йероглифът „囍“ (знак за сватба и бракосъчетание). По традиция преди тръгване столът трябва да се огледа в огледало, за да се пази невестата от тъмните и опасни сили. В него се ръсят фъстъци, фурми, кестени и други сватбени храни. Едно момче с живи родители седи на невестината носилка като един вид благослов към невестата, за да роди колкото може по-скоро тя син, както и за брачно щастие. От този обичай ясно се вижда, че положението на жената в китайското патриархалното семейство е много ниско.

Както в България, така и в Китай, когато слезе от невестиния стол носилка или от колата, невестата не може направо да стъпи върху земята, за да се предпази от нечисти магии. Ето защо обикновено тя се въвежда по платно до къщния праг. В България свекървата посреща невестата с хляб, вино или вода. Пред вратата на къщата се осъществява мазането на праговете с мед и масло. По традиция булката прекрачва прага с десния крак. При въвеждането има още обредни действия, от които по-често срещани са стъкване на огъня, повдигане на малко дете, завеждане на невестата при огнището, ноцвите и брашното. След това младоженците отиват в специално определеното им помещение за брачното съчетание. Наоколо хората продължават да пазят младите от злоумишлени магии.

Според китайската традиция на прага невестата трябва да прекрачи обредния леген, за да се предпази от вредоносни магии. Това действие предвещава на младите жизненост и щастие. За разлика от българските сватбени обичаи, в Китай, когато завърши въвеждането, младоженецът води невестата си по червено платно в специална стая, където се провежда свещеният обред на сватбата, наречен „поклон“. На стената се поставя червеният лист с йероглифа „囍“. Около него има картина, знак за брачно щастие. В центъра на стаята се слага маса, т. нар. „маса на небето и земята“ (YuHong, 2004, p. 38). На нея се рисуват изображенията на прародителите. Младоженците застават прави пред нея. Кумата най-напред заповядва на младоженците да се поклонят пред небето и земята, за да получат благословии за бъдещия си брачен живот и покровителство от небесните и земните богове. После те се покланят пред родителите си, за да изразят своята благодарност за отглеждането и грижите им, и накрая се покланят един пред друг, за да се уважават и да се обичат в бъдещия съвместен живот. Поклонът е един от най-специфичните символични жестове в китайските сватбени обичаи. Съгласно традицията само чрез обредния поклон пред обществото бракът е валиден и се признава от небесните и земните богове, както и от прародителите. В Китай е живо вярването, че бракът се предопределя от „небето“. Ето защо култът към боговете и прародителите оказва силно влияние върху традиционния брачен ритуал. След завършването на обреда младоженците отиват в специално определено помещение за брачното сливане. Те сядат на брачното легло. Ръката на младоженеца се слага върху ръката на невестата, което символизира мъжката доминация. После младоженецът сваля невестиното було с особен кантар, който символизира, че след свалянето му младоженците могат да се отдадат един на друг и да се радват на взаимна наслада. След това близките родственици наръсват фъстъци, кестени, фурми и други на леглото и в помещението, за да пожелаят на невестата да роди син колкото се може по-скоро. Когато тези обреди се извършат, сватбата достига до своята кулминация. Помещението се изпълва с празнична и оживена атмосфера. Хората се събират и се веселят. Китайците смятат, че веселбата в младоженското помещение може да предпази новата брачна двойка от лошия късмет, който невестата евентуално донася, както и да помогне на невестата да намали тревожното си напрежение преди брачното сливане.

И в България, и в Китай се слага сватбена трапеза у младоженеца. Тя е необходима част от сватбения обред. Според китайската традиция всички гости заемат местата си по възраст, обществено положение и най-вече по степен на родство. Всички се посрещат радостно и с почит. Китайската трапеза е протоколна. Обикновено само младоженецът има достъп до нея, а невестата остава в друго помещение. За разлика от китайската, в България трапезата се съпровожда от редица обреди. На нея кумът заема централното място. Празненството е подсилено с музика, песни и танци. Всичко това прави сватбената трапеза своеобразно място за изява на художествените дарби на българина. Съгласно българската и китайската традиция, ако

през първата брачна нощ невестата се окаже недевствена, цялата сватба и всички предходни обреди се преустановяват заради поверието, че недевствената невеста носи нещастие, например мор по домашните животни, а понякога и смърт на човек от къщата. Именно затова традиционните наказания за нецеломъдрената невеста са строги. Невестата често бива бита. Но най-страшното са унижението и позорът. Тя се опозорява пред обществото, у младоженеца смятат, че само чрез признанието и разгласата могат да се неутрализират вредоносните влияния. В Китай при такъв случай момковото семейство прекратява сватбата и отменя брака веднага. Младоженецът или се развежда с невестата, или я оставя в дома си. От този момент насетне невестата ще трябва да търпи публични ругатни и да живее нещастно. Позорът ще ѝ тежи до самата ѝ смърт, понеже в Древен Китай на сключването на бракове се е гледало като на средство за повишаване на семейния престиж и като на инструмент за раждане на деца.

3. Прилики и разлики в брачните обреди и обичаи между Китай и България от гледна точка на културата

Сватбените обреди и обичаи имат специално място в народната обредност. Те са културно пречупени проявления на обществения живот, които се предават от поколение на поколение. Поради влиянието на множество фактори като история, религия, география и други, в различните региони се оформят разнообразни сватбени обичаи със собствени характеристики. Традиционните сватбени обичаи в Китай са по-консервативни, отколкото в България. В изследването на близостите и различията на сватбените обичаи в двете страни трябва да се водим от мисълта, че то има значение за разбирането на различните национални култури и за осъществяването на межкултурната комуникация.

3.1 Влияние на обществената йерархия върху сватбените обичаи

В дълбока древност брачните отношения между хората целят единствено задоволяването на физиологическите нужди. С еволюцията на човечеството хората започват да осъзнават, че отношенията, базирани на кръвното родство, имат по-дълбок смисъл. В традиционен Китай бракът се подчинява на строгата обществена йерархия. Хората се делят главно на два обществени слоя – управляващ елит (суверени, феодали) и широки народни маси (трудов народ). Обикновено, за да съхранят своето благородно кръвно родство и за да защитят своите икономически интереси, висшите слоеве налагат строга йерархия при сключването на брак, тоест забраняват на хора от различни обществени слоеве да се бракосъчетават, така че традиционният брак обикновено се основава на принадлежност към една и съща социална прослойка – т. нар. „лика-прилика“. За да се гарантира създаването на брачни отношения между два аристократични рода, предварително се сключва брачна уговорка между двете страни. Смята се, че бракът ще е щастлив, ако двете семейства са равни по имот и с добро име. Когато между икономическите интереси и любовта възникне противоречие, често се стига до трагедия. Такива истории са широко разпространени в китайския, но и в българския фолклор.

Китай дълго време е имал феодално управление, така че съществува силна традиция в класовата йерархия. Не е възможно тя да не окаже голямо влияние върху институцията на брака. Според традиционното брачно право се забранява на слугините и метресите да сключат брак с хора извън собствените им социални и професионални групи, освен ако не бъдат откупени от богато семейство. Въпреки че се омъжват за някого, който ги е откупил, в брака те са лишени от равни права с първата съпруга. В китайското патриархално семейство мъжът може да има много съпруги, но същинската съпруга е първата. Тя заема висше място сред тях. Синът на първата съпруга има приоритета да наследи баща си. В древните китайски литературни произведения жените често се изобразяват като трагични персонажи. В един от четирите класически романа, „Сън в алени покои“, слугините, които придружават булката при омъжването, не само са част от зестрата, но и са частна собственост на стопанина след сключването на брака. В романа дори слугините, които се омъжват за стопанина, рано или късно изпадат в сложни семейни конфликти, а в крайна сметка стават жертва на семейните противоречия. Жените, живеещи във феодално патриархално общество, не споделят самостоятелни икономически права. Жените, които губят право да говорят, се разглеждат само като мъжки притежания. Под влиянието на конфуцианската идеология слабостта, добротата и подчинението стават символ на идеалния образ на древната жена.

3.2 Влияние на патриархалните институции върху сватбените обичаи

В България има поговорки, които казват: „Неомъжената жена е като кон без юзда“

(Попова, Воденичаров, Димитрова, 2002); „Жената не заслужава и да помирише, където стъпва мъжът“ и други. В патриархалното семейство мъжете обикновено имат голяма власт над жените – жените след брака приемат името и местожителството на съпруга си; жената не може да се занимава с търговия без изричното съгласие на нейния съпруг; ако остане вдовица, жената няма право да наследи съвместно придобитите имоти и стока; в патриархалното семейство мъжът може да нагрубява и да бие жена си. При вътрешни семейни спорове гласът на съпруга е решаващ. В китайското патриархално семейство мъжът е още по-привилегирован. Още като дете момичето трябва да се съобразява с разпорежданията на баща си. Обикновено нейният партньор не се избира според собствената ѝ воля, а според тази на родителите ѝ. След сватбата споделените отговорности на брака тясно свързват брачните партньори, но връзките между тях се основават на строга патриархална нормативност. В контекста на патриархалното общество мъжът ръководи и управлява семейството, а жената се грижи за домакинството. Жената трябва да се покорява безпрекословно, защото в брака тя не е самостоятелна във финансово отношение, а трябва да разчита на материалната издръжка на съпруга си. В патриархалното семейство жената се превръща в един вид частна собственост на мъжа. Съдбата ѝ е напълно в ръцете на нейния съпруг. Именно затова в Китай се появява особеният брачен феномен – отстъпването на съпругата на друго семейство под наем с цел възпроизводство на рода. Това е временна брачна форма – под икономически натиск и за да издържа семейството си, мъжът дава жена си под наем на друг мъж, чиято съпруга не е способна да роди дете. Тук жената става предмет на сделка и средство за възпроизводство на рода. Макар че тази брачна форма противоречи на китайската етична и морална концепция, тя дълго време съществува във феодалното общество. Редица сватбени обреди като посрещане на невестата, също така отразяват положението на жената в патриархалното общество. Във Велешко, преди младоженците да влязат в дома, изваждат „оглавата“ (Илчевска, 2004) – въже за водене на коня, слагат я на шията на невестата, младоженецът поема въжето и я въвежда на известно разстояние. В Китай, съгласно традицията, преди да влезе в дома на младоженеца, невестинският стол носилка се задържа пред вратата за известно време, за да стане невестата по-нежна, послушна и по-гърпелива в брака.

3.3. Влияние на религиозната вяра върху сватбените обичаи

Когато говорим за брака, по-често изтъкваме неща, които свързват мъжете и жените, говорим за сродяване, новородени, родственици. Религиозната вяра в България забранява многоженството и утвърждава моногамното семейство – един съпруг и една съпруга, които се свързват завинаги в свещен брачен съюз. Съгласно Православната църква и нейната традиция основният елемент на християнския брак е силното подчертаване на неразривност и вечност. Бракът е тайнство, в което младоженците се посвещават по време на венчавката в църквата, където обещават тържествено пред Бога, свещеника и свидетелите да пазят съпружеска вяроност. При самото тайнство чрез благословията на свещеника се получава свише божествен благослов, който освещава брачния съюз. Именно затова в България венчаването в църква става неотменим елемент от традиционните сватбени обичаи. Съответно според православната вяра на развода се гледа като на един вид хула срещу Св. Дух и като на действие, рушащо „малката църква“, каквато е семейството. Разводът отрича благодатта, отхвърля спасително присъствие на Св. Дух в живота на човека, заявява решението на съпрузите да излязат от тайнственото пространство на брака; именно затова от богословска гледна точка се счита за смъртен грях. Макар че църквата приема след смъртта на единия от съпрузите или след развод втори и трети брак, тя ги допуска по снизхождение. Както вече се спомена, библейската история подкрепя патриархалното място на жената в съпружеската двойка. Да напомним, че отначало е сътворен Адам, а след това от неговото ребро е създадена Ева. Те сключват брак и установяват семейство. Жената се оказва част от тялото на мъжа, тъй че това предопределя положението на мъжкото превъзходство над жената в семейството.

Религиозната вяра влияе не по-малко върху китайските сватбени обичаи. В предсватбените обичаи се извършва ритуал, който е отглас от някогашно жертвоприношение. В обряда невестата се покланя на прародителите си, както и на небесните и земните богове, за да получи благословиите и покровителството им. Видяхме, че ритуалът „поклон“ има същото значение. Култът към боговете се проявява и в една особена брачна форма – жив човек сключва брак със смъртник (човек, който е умрял) (Zonghao Bao, 2004, p. 213). Съгласно китайската

традиция когато момковото и моминското семейство постигнат официална брачна уговорка, младите от двете страни трябва да се оженият дори ако единият от тях умре. Ако годеницата умре преждевременно, годеникът може да се ожени за друга жена след брака. Но ако годеникът умре по-рано, годеницата трябва да запази честното си име като остане женена за него до смъртта си. В брака тя се принася в жертва на боговете с цел да се запази момковото семейство от вредоносни магии и нещастие. От това личи, че култът към богове и прародители се отпечатва дълбоко върху китайската сватбена култура. След възникването си конфуцианството в Китай също започва да оказва влияние върху сватбените обичаи. То насърчава готовността на всеки поданик да се подчинява на своя владетел; децата трябва да са послушни на родителите си; жената трябва да е покорна на мъжа си. Именно затова в древността конфуцианството става идейно средство на феодалите за контрол над държавата. То прониква дълбоко в душата на народа, оказва влияние върху оформянето на китайската традиционна етика и морал. Според конфуцианството мъжът може да се жени за много брачни партньорки, но жените трябва да са му верни, да пазят честта си. Особено след династия Сун честта и достойнството като висше благо се възвеличават и се превръщат в обект на вяра и култ. Конфуцианството постановява, че преди брака момата трябва да се съобразява с наставленията на баща си, а след брака съпругата следва да се грижи за къщата, да почита родствениците си по възраст, да отглежда и възпитава децата си; ако съпругът умре по-рано от нея, тя трябва да запази честно името си като самостоятелно отглежда децата си с всичките си сили и слуша синовете си. Нравствеността, словесното поведение и грижата за къщата от страна на жената се превръщат в закон, наложен от конфуцианството. Разбира се, това предопределя в много случаи тежката съдба на жената, често осъдена да живее в самота и непрестанна зависимост. Благодарение на таоизма пък става популярно гадаенето, което се използва широко в сватбените обичаи. Резултатът от гадаенето се отнася до бъдещия живот на момъка, както и до разцвета и упадък на момковото семейство, затова гадаенето играе важна роля при сключването на брак.

Освен това, различията в естетическите вкусове и в магическите практики също влияят върху сватбените обичаи. В китайската сватба хората оцветяват обредните предмети в червен цвят, за да се подчертае магическото им празнично значение. Червеният цвят е символ на щастие, пази младите от вредоносни магии. Според българската традиция, освен червения цвят, белият цвят също може да се използва в сватбата. Според българите той е символ на чистотата. При посрещането на невестата на прага на дома на момъка се постила бяло платно. Китайците считат четното число за щастливо, а за българите нечетното число е щастливо и т.н.

Бракът е особено важен преход в човешкия живот. Той се отнася не само до семейното щастие и до продължаването на рода, но и до стабилността и хармонията на обществото. Въпреки че сватбените обичаи в Китай и България разполагат със собствени характеристики, целта и предпоставките на брака, както и отделните компоненти на комплекса от сватбени обреди притежават редица сходства. Различията са предпоставени от различните исторически контексти, различната културна традиция и различното обществено-икономическо развитие на двете страни.

Развитието на сватбената обичайна култура е постепенен и бавен процес, който въплъщава еволюцията на социалните системи, националната психология, етиката, морала и религиозните концепции. Чрез традиционната брачна обредност можем да се докоснем до богатия културен капацитет на двете нации, тъй като става ясно колко щедро се проявява той именно тук. Изучаването на традиционните сватбени обичаи ни дава възможност за задълбочаване на транскултурните връзки между Китай и България.

БИБЛИОГРАФИЯ:

- Вакарелски, Хр. (1977)** Етнография на България. София: Наука и изкуство, 676 с. (*Vakarelski, Hr. Etnografia na Balgaria. Sofia: Nauka i izkustvo, 676 s.*)
- Николова, В. (2009)** Традиционната сватба. Методологически проблеми. В:– Народни култури и балкански терени. София: Академично издателство Проф. Марин Дринов, с. 58 –162 (*Nikolova, V. Traditsionnata svatba. Metodologicheski problemi. V:– Narodnikulturi i balkanski tereni. Sofia: Akademichno izdatelstvo Prof. Marin Drinov, s. 58 – 162*).
- Генчев, С. (1985)** Етнография на България. Том III. София: БАН, 384 с. (*Genchev, S. Etnografia*

- na Bulgaria. Tom III. Sofia: BAN, 384 s.)
- Генчев, С. (1987)** Сватбата. София: Септември, 112 с. (*Genchev, S. Svatbata. Sofia: Septemvri, 112 s.*)
- Иванова, Р. (1984)** Българска фолклорна сватба. София: БАН, 265 с. (*Ivanova, R. Balgarska folklorna svatba. Sofia: BAN, 265 s.*)
- Илчевска, М. (2004)** Трансформация на патриархални семейно-властови отношения в контекста на криворазбраната цивилизация. // *Български език и литература. LiterNet. Електронно списание*, кн. 3. <<https://litenet.bg/publish10/milchevska/transformacija.htm>> (17.09.2005). (*Ilchevska, M. Transformacia na patrirahalni semejno-vlastovi otnoshenia v konteksta na krivorazbranata civilizacia. // Balgarski ezik i literatura. LiterNet. Elektronno spisanie, kn. 3. <https://litenet.bg/publish10/milchevska/transformacija.htm> (17.09.2005).*)
- Иванова, М. (2013)** Традиционно кръвно родство и сватовство в системата на българските родствени отношения. // *Българска етнология*, бр. 3. с. 321 – 331. (*Ivanova, M. Tradicionno kravno rodstvo i svatovstvo v sistemata na balgarskite rodstveni otnosheniya. // Balgarska etnologiya, br. 3, s. 321 – 331.*)
- Иванова, М. (2014)** Традиционна култура на балканските народи. Велико Търново: УИ Св. Св. Кирил и Методий, 220 с. (*Ivanova, M. Traditsionna kultura na balkanskite narodi. Veliko Tarnovo: UI Sv. sv. Kiril i Metodiy, 220 s.*)
- Попова, К., Воденичаров, П., Димитрова, С. (2002)** Любав и брак в патриархалното общество. – В: Жените и мъжете в миналото XIX–XX век. Допълнителни учебни материали. Международен семинар за балканистични проучвания и специализации, Югозападен университет „Неофит Рилски“. Благоевград: Арт принт 2002, с. 9 – 18. (*Popova, K., Vodenicharov, P., Dimitrova, S. Lyubov i brak v patriarhalното obshtestvo. – V: Zheniteimazhetevminaloto XIX-XX vek. Dopalnitelni uchebni materialii. Mezhdunaroden seminar zabalkanistichniprouchvaniaispecializacii, Yugozapaden universitet “Neofit Rilski”. Blagoevgrad: Art print 2002, s. 9 – 18.*)
- Juanjuan Yue (2004)** 岳娟娟, 《嫁娶》, 山东画报出版社, 155 p. (Qv. Shandong Hua Bao Chu Ban She, 155 p.)
- Zonghao Bao (2006)** 鲍宗豪, 《婚俗与中国传统文化》, 广西师范大学出版社, 286 с. (Hun Su Yu Zhong Guo Chuan Tong Wen Hua. Guangxi Shi Fan Da Xue Chu Ban She, 286 p.)
- Yingping Shi (2002)** 石应平, 《中外民俗概论》, 四川大学出版社, 561 p. (Zhong Wai Min Su Gai Lun. Sichuan Da Xue Chu Ban She, 561 p.)
- Ming-an Qu (2020)** 瞿明安, 《中国传说时代的婚姻礼俗》, 学术界, 2020(08), с.153 – 161. (Zhong Guo Chuan Shuo Shi Dai De Hun Su Li Su . //Xue Shu Jie, 8, p. 153–161.)
- Tongsheng Zhang (2021)** 张同胜, 《伏羲女娲兄妹婚问题新论》, 甘肃广播电视大学学报, 2021(04), p.1–7. (Fuxi Nvwa Xiong Mei Hun Wen Ti Xin Lun”//Gansu Guang Bo Dian Shi Da Xue Xue Bao, 4 (2021), p.1 – 7.)
- Yu Hong (2004)** 鸿宇, 《婚嫁》, 宗教文化出版社, 163 p. (Hun Jia. Zong Jiao Wen Hua Chu Ban She, 163 p.)